

De övergripande långsiktiga trender som kan utläsas i den senaste undersökningen av europeiska skolelevers drogvanor är i stort sett positiva. Den ökande användningen av illegala droger som setts mellan 1995 och 2003 har avstannat och den senaste studien, från 2007, visar en minskningstendens. Även rökningen har gått ned medan alkoholkonsumtionen förefaller relativt oförändrad. Ett undantag är dock intensivkonsumtion av alkohol som uppvisar en uppgång under perioden, särskilt för flickor mellan de båda senaste undersökningarna.

Text **Ulf Guttormsson**

Överlag positiva trender enligt nya ESPAD-undersökningen

Det är väl känt att det på individnivå ofta finns ett samband mellan användningen av olika sorters droger. Av data insamlade våren 2007 i den senaste ESPAD-undersökningen framkommer även tydliga samband mellan användningen av olika sorters droger på aggregerad nationell nivå. I länder där många elever rapporterar alkoholanvändning och berusning någon gång under de senaste 30 dagarna, är sannolikheten stor att en hög andel elever också rapporterar erfarenhet av illegala droger, snifvingsmedel och kombinationen alkohol

och läkemedel, och vice versa. Användning av icke förskrivna lugnande medel och sömnmiddel uppvisar dock inte detta slags samband med annan droganvändning på aggregerad nationell nivå.

NIO NYCKELVARIABLER HAR valts ut för att ge en överblick av 2007 års resultat och de redovisas i Tabell 1. Resultaten för respektive land kan jämföras med genomsnittet för alla länder i tabellen. Sju länder hamnar över eller kring genomsnittet på de flesta av de nio variablerna; Österrike, Tjeckien, Danmark (begränsad

jämförbarhet och därför redovisade nederst i tabellen), Tyskland (sju delstater), Isle of Man, Slovakien och Storbritannien (inkl Nordirland). Länder som hamnar kring snittet eller under är Armenien, Cypern, Grekland, Island, Portugal och Rumänien. Färöarna hamnar också i denna grupp, men saknar dock data för två av variablerna.

De två länder som skiljer sig mest åt resultatmässigt, Armenien och Isle of Man, ligger långt ifrån varandra rent geografiskt. Armenska elever rapporterar nivåer en bra bit under genomsnittet medan elever på Isle of Man

DET HÄR ÄR ESPAD

ESPAD (the European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs) har initierats av CAN och koordineras av Björn Hibell och Ulf Guttormsson. Det övergripande syftet med projektet är att samla in jämförbara data om droganvändning bland 15–16-åriga skolelever i Europa för att kunna följa trender såväl inom som mellan länder. Forskarteam i de deltagande länderna utgör själva basen för projektet. Hittills har fyra datainsamlingar gjorts. Den första genomfördes 1995 i 26 länder och den senaste 2007 med över 100 000 studenter i 35 länder (se tabell 1). Under mars 2009 släpptes den internationella rapport där resultaten från 2007 presenteras och i juni 2009 publiceras ytterligare en rapport med data från 2008 för

fem nyttillkomna ESPAD-länder (Bosnien och Hercegovina, Madagaskar, Moldavien, Montenegro och Serbien).

LIKSOM I TIDIGARE ESPAD-studier har datainsamlingarna utförts enligt en standardiserad metod och med ett gemensamt frågeformulär för att ge så jämförbara data som möjligt. Uppgifterna har huvudsakligen samlats in under våren 2007 och målgruppen var studenter födda 1991, med en medelålder av 15,8 år vid tiden för datainsamlingen.

Data samlades in genom grupp-administrerade frågeformulär. Eleverna besvarade enkäterna anonymt i klassrummet med lärare eller forskningsassistenter som undersökningsledare. Med två undantag är

urvalen nationellt representativa: i Tyskland genomfördes studien i 7 av 16 delstater (Bundesländer) medan den belgiska datainsamlingen har begränsats till den del där holländska talas (Flandern).

INNEHÅLLET I DEN internationella rapporten bygger på standardiserade nationella rapporter och dataset levererade till koordinatörerna på CAN och databasadministratören på Island. Några länder har råkat ut för vissa metodproblem, men inte i den omfattning att de allvarligt hotar jämförbarheten av resultaten och den övergripande validiteten anses hög för de flesta länderna. Den nationella kultur i vilken respondenterna svarat på frågorna har dock helt säkert varierat. En kombination

av ett alltför litet urval och stort skolbortfall i Danmark har dessvärre lett till att alltför få elever deltog för att resultaten ska kunna anses representativa, och därmed fullt jämförbara med data från andra länder.

Små skillnader i prevalenstal länder emellan, eller över tid, bör tolkas med försiktighet. Som en tumregel, med hänsyn till metod och urvalsstorlekar, bör inte skillnader på enstaka procentenheter tillmätas någon särskild betydelse.

Projektet har fått stöd från socialdepartementet, Statens folkhälsoinstitut, EMCDDA och Pompidougruppen vid Europarådet.

Mer information om ESPAD finns på www.espad.org

Tabell 1. Resultat för nio nyckelvariabler per land (procent om inte annat anges). ESPAD 2007.

	Rökt senaste 30 dagarna	Druckit alkohol senaste 12 mån.	Varit bersusad senaste 12 mån.	Alkohol-mängd (cl 100%) vid senaste dryckestillfället	Använt cannabis någon gång	Använt annan narkotika än cannabis ^{a)} någon gång	Sniffat någon gång	Använt icke förskrivna sömnmiddel/lugnande medel någon gång	Blandat alkohol och läkemedel i berusningssyfte någon gång ^{b)}
Armenien	7	66	8	1,6	3	2	5	0	1
Belgien (Flandern)	23	83	29	4,3	24	9	8	9	4
Bulgarien	40	83	45	3,5	22	9	3	3	3
Cypern	23	79	18	2,1	5	5	16	7	3
Estland	29	87	42	5,1	26	9	9	7	5
Finland	30	77	45	5,7	8	3	10	7	9
Frankrike	30	81	36	3,6	31	11	12	15	6
Färöarna	33	.	41	..	6	1	8	3	6
Grekland	22	87	26	3,1	6	5	9	4	3
Irland	23	78	47	..	20	10	15	3	7
Island	16	56	..	4,1	9	5	4	7	4
Isle of Man	24	93	61	7,3	34	16	17	7	12
Italien	37	81	27	3,6	23	9	5	10	4
Kroatien	38	84	43	5,2	18	4	11	5	8
Lettland	41	89	45	..	18	11	13	4	8
Litauen	34	87	43	4,0	18	7	3	16	5
Malta	26	87	38	3,9	13	9	16	5	11
Monaco	25	87	35	2,5	28	10	8	12	5
Nederländerna	30	84	36	4,9	28	7	6	7	4
Norge	19	66	40	5,9	6	3	7	4	4
Polen	21	78	31	3,9	16	7	6	18	5
Portugal	19	79	26	..	13	6	4	6	3
Rumänien	25	74	26	2,5	4	3	4	4	4
Ryssland	35	77	40	2,8	19	5	7	2	4
Schweiz	29	85	41	3,9	33	7	9	8	6
Slovakien	37	88	50	4,2	32	9	13	5	12
Slovenien	29	87	43	4,5	22	8	16	5	4
Storbrit. (inkl. Nordirl.)	22	88	57	6,2	29	9	9	2	7
Sverige	21	71	37	5,2	7	4	9	7	7
Tjeckien	41	93	48	4,5	45	9	7	9	18
Tyskland (7 delstater)	33	91	50	5,1	20	8	11	3	7
Ukraina	31	83	32	2,8	14	4	3	4	1
Ungern	33	84	42	4,0	13	7	8	9	12
Österrike	45	92	56	5,5	17	11	14	2	12
Medelvärde	29	82	39	4,2	19	7	9	6	6
Danmark ^{b)}	32	94	73	7,5	25	10	6	5	6

a) Annan narkotika än cannabis inkluderar amfetamin, ecstasy, kokain, crack, LSD och heroin.

b) Danmark: begränsad jämförbarhet pga problem med urvalets representativitet.

ligger över genomsnittet på alla variabler utom två. Till exempel rapporterar cirka tio gånger fler elever från Isle of Man berusning de senaste 12 månaderna samt livstidsprevalens för cannabis eller andra illegala droger, jämfört med elever från Armenien.

Fem av de sju ovan nämnda länderna med höga nivåer på nyckelvariablerna är länder som gränsar till varandra och som ligger relativt centralt i Europa. De övriga två, Isle of Man och Storbritannien, ligger nära varandra och inte särskilt långt från de andra högreprevalensländerna.

Sex länder (eller sju om Färöarna räknas med) sammanfördes ovan som länder med låga värden på nyckelvariablerna, dessa utgör dock inget geografiskt kluster. Tvärtom ligger de relativt långt ifrån varandra och är utspridda över Europa. Med undantag för Rumänien ligger de vid periferin av den europeiska kontinenten.

Av Figur 1 framgår den geografiska fördelningen av ytterligare en alkoholvariabel – andelen som druckit under de senaste 30 dagarna – och som framgår är det mindre vanligt

att eleverna i norra och östra Europa druckit under denna tidsrymd medan mer än tre fjärdedelar av eleverna i exempelvis Tyskland (sju delstater) gjort detta. I figuren redovisas även data för icke ESPAD-länderna Spanien och USA men jämförbarheten med dessa länder är begränsad.

När man jämför de svenska resultaten med ESPAD-genomsnittet framgår att Sverige knappast hör till högreprevalensländerna (Figur 2). Det förhåller sig snarast tvärtom; bara för en variabel hamnar Sverige tydligt över ge-

nomsnittet och för övriga ligger vi på eller under medel.

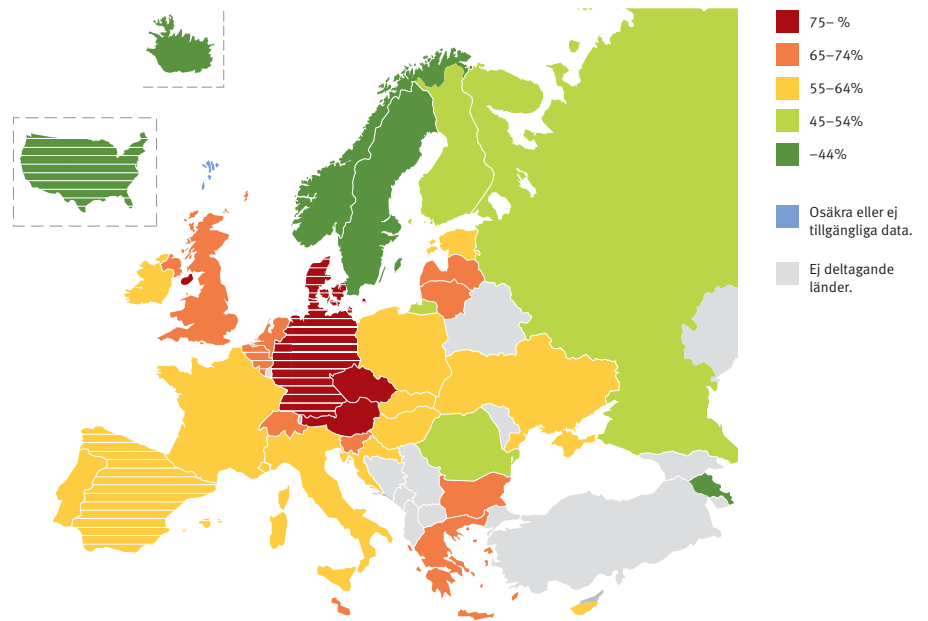
Den variabel där svenska skolelever tydligt ligger över genomsnittet är mängden konsumerad alkohol vid senaste dryckestillfället. De svenska ungdomarna uppger att de drack motsvarande 5,2 centiliter ren (100%) alkohol vid senaste konsumtionstillfället och genomsnittet ligger på 4,2 centiliter. Å andra sidan är det färre svenska elever som överhuvudtaget druckit de senaste 12 månaderna (71 jämfört med 82%) och andelen som uppger att de varit berusade samma tidsperiod skiljer sig inte nämnvärt från genomsnittet (37 jämfört med 39%). När alla alkoholvariabler analyseras mer i detalj framkommer att svenska skolelever dricker mindre ofta än ungdomar i flera andra länder (se Figur 1), men när de väl gör det så konsumeras större mängder.

VAD GÄLLER RÖKNING, här mätt med frågan om man har rökt cigaretter de senaste 30 dagarna före undersökningen, ligger Sverige klart bättre till än europagenomsnittet och detta gäller i än högre grad att ha provat cannabis. Bland de svenska eleverna svarade 7% att de någon gång provat cannabis, motsvarande värde för samtliga ESPAD-länder är 19%.

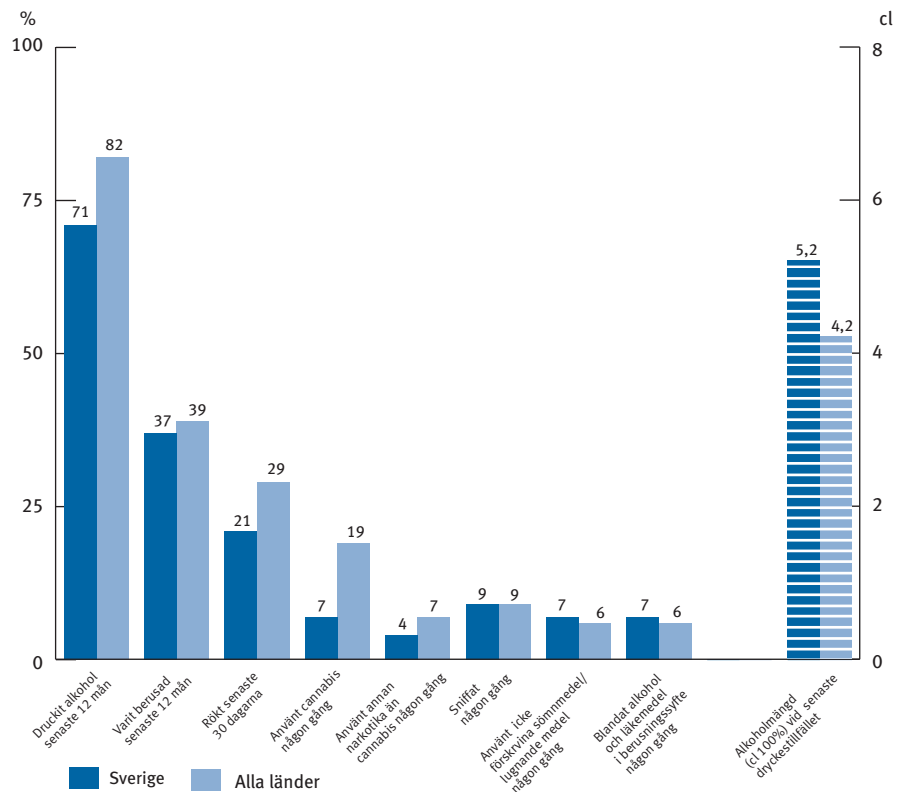
För övriga nyckelvariabler är skillnaderna försumbara och överlag är det relativt få som uppger sådana erfarenheter. Sammanfattningsvis tenderar alltså de svenska ungdomarnas drogvanor att vara något mera återhållna jämfört med övriga europeiska ungdomars drogvanor, dock med undantag för mängden konsumerad alkohol vid senaste dryckestillfället.

Eftersom datainsamlingar genomförts vid fyra tillfällen i ett antal länder med start 1995 går det att följa utvecklingen över tid¹. Trendernas mönster varierar beroende på vilken variabel man följer. Exempelvis kan man se en minskning av andelen som rökt de senaste 30 dagarna, en nedgång som inleddes efter 1999 års undersökning (Figur 3). Könsskillnaden som fanns 1995 är utplånad 2007.

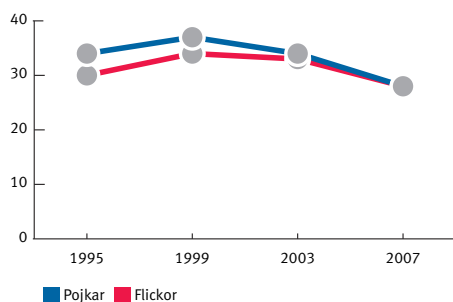
Den uppåtgående trenden för att någon gång ha använt narkotika – företrädesvis cannabis² – mellan 1995 och 2003 har avstannat och 2007 var andelen tre procentenheter lägre än 2003 (Figur 4). Alkoholkonsumtion de senaste 12 månaderna, livstidsprevalenserna för icke-förskrivna lugnande eller och sömngivande läkemedel, för alkohol kombinerat

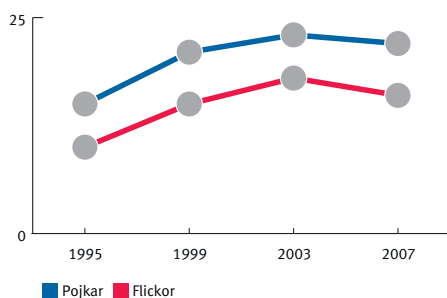
Figur 1. Andelen som druckit alkohol under de senaste 30 dagarna. ESPAD 2007. (Begränsad geografisk täckning i Belgien och Tyskland samt begränsad jämförbarhet för Danmark, Spanien och USA).

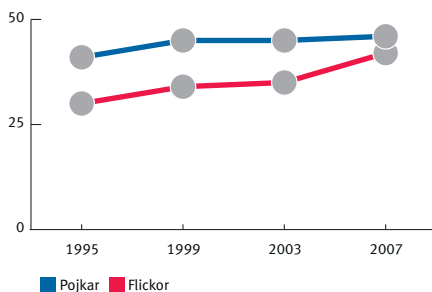
Figur 2. Genomsnittet för samtliga ESPAD-länder respektive Sverige på nio nyckelvariabler. ESPAD 2007.

Figur 3. Andelen som rökt senaste 30 dagarna. ESPAD 1995–2007. Medelvärden för 20 länder.

Figur 4. Andelen som någon gång använt narkotika. ESPAD 1995–2007. Medelvärden för 20 länder.

Figur 5. Andelen som intensivkonsumerat alkohol under de senaste 30 dagarna. ESPAD 1995–2007. Medelvärden för 17 länder.

med läkemedel samt för sniffning uppvisar knappast några förändringar mellan de fyra mätstillfällena. Inte heller är några förändringar märkbara när det gäller könsskillnader för vare sig illegala droger eller de övriga nämnda substanserna.

När det gäller andelen som uppger intensivkonsumtion³ av alkohol under senaste 30 dagarna före undersökningen är emellertid trenden ökande under hela perioden 1995–2007 (9 procentenheter upp). Framst förklaras uppgången av de ökande prevalenssiffror som rapporterats av flickorna i ett antal länder (Figur 5).

TITTAR MAN ENBART på utvecklingen mellan de två senaste undersökningstillfällena visar de flesta måtten på en stabiliserad eller minskad droganvändning 2003–2007, återigen med undantag för intensivkonsumtion av alkohol. Trenderna i enskilda länder kan emellertid avvika från helhetsbilden. Apropå nyligen inträffade förändringar kan konstateras att eleverna i Belgien (Flandern), Irland, Island, Schweiz och Storbritannien (inkl Nordirland) ofta tenderar att rapportera minskade nivåer på många av variablerna. Lettland och Slovakien är länder som istället uppvisar ökning. I Frankrike, Portugal och Slovenien är utvecklingen mer varierad, med stigande trender för alkoholvariablerna medan användningen av flera andra substanser, inklusive illegala droger, uppvisar minskningar. En motsatt trend noteras för Litauen och Ryssland (endast Moskva vid trendjämförelser), där alkoholkonsumtion och rökning minskar samtidigt som användningen av illegala droger ökar.

Ett exempel på ett land där de flesta mått på droganvändning vid alla fyra mätstillfällena inte uppvisar några ökning. I själva verket är de brittiska elevernas resultat på de flesta variablerna minskande eller i sämsta fall stabila. Exempel på länder som uppvisar åtminstone stabila övergripande resultat – och för många variab-

ler en minskande trend under hela perioden – är Finland, Island, Irland och Sverige.

Tjeckien och Slovakien är länder med långsiktiga trender som snarare är ökande än minskande. I viss utsträckning gäller detta även för Estland och Litauen, även om siffrorna från den senaste mätningen (2007) stundom pekar mot en stabilisering (dock inte någon minskning till de låga nivåer som sågs på 1990-talet). Länder som uppvisar långsiktiga minskningar av rapporterad droganvändning är ofta sådana som geografiskt ligger västerut i Europa medan länder som uppvisar ökning ofta återfinns österut. Detta gäller särskilt för de senaste ökningarna, mellan 2003 och 2007.

Sammanfattningsvis kan konstateras att helhetsintrycket av de såväl kort- som långsiktiga förändringarna är att drogsituationen bland ESPAD-eleverna tenderar att ha förbättrats, bortsett från intensivkonsumtion av alkohol. ■

Fotnoter

- ¹⁾ Trendjämförelser görs endast med länder som medverkat vid samtliga undersökningstillfällen.
- ²⁾ Förutom cannabis inkluderas även amfetamin, ecstasy, kokain, crack, LSD och heroin i begreppet narkotika.
- ³⁾ Med intensivkonsumtion avses att vid ett och samma tillfälle ha druckit en alkoholmängd motsvarande ungefär en flaska vin.

Referens

Björn Hibell, Ulf Guttormsson, Salme Ahlström, Olga Balakireva, Thoroddur Bjarnason, Anna Kokkevi, Ludwig Kraus: *The 2007 ESPAD Report – Substance Use Among Students in 35 European Countries*, CAN 2009

Rapporten kan beställas via www.can.se.